

ОДНОС ИЗМЕЂУ *ACTIO PRO SOCIO* И *ACTIO COMMUNI DIVIDUNDO* У КЛАСИЧНОМ РИМСКОМ ПРАВУ**

Сажетак

Орџаклук (*societas*) је често ђредсџављао извор сувласничке заједнице. Сџвари које су орџаци уносили као улоџ, џосџајале су њихова заједничка имовина (*communio*). У овом случају орџаци су истовремено били и сувласници. Када између њих дође до сџора, џосџављало се џиџињање односа између *actio pro socio*, као џужбе која свој основ има у уџовору о орџаклку, и *actio communi dividundo*, као џужбе за разврџавање сувласничке заједнице. У раду се анализира основ, џредмет и циљ обе џужбе у класичном римском џраву и указује на џосџојање њихове делимичне конкуренције у џоџледу џоџираживања која џроизилазе из сувласничке заједнице. Полазећи од фраџмената D. 17, 2, 38, 1 и D. 17, 2, 43, у раду се џоказује да се *actio pro socio* и *actio communi dividundo* не искључују у целини, већ само у џоџледу џоџираживања о којима је већ одлучено у џреџходном џосџуџу. Збоџ џоџа је џоседна џажња џосвећена џроцесноџравним асџекџима џравила *ne bis in idem* у формуларном џосџуџу, како би се џоказало како је дошло до џоџа да судија има џавну улоџу у сџречавању двосџрукоџ одлучивања у џосџуџима џо овим џужбама. На крају рада ауџор исџиче да се *actio pro socio* и *actio communi*

* Аутор је асистент на Универзитету у Крагујевцу – Правном факултету. Електронска адреса аутора: stucakovic@jura.kg.ac.rs. ORCID: 0000-0002-6690-9722.

** Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Универзитета у Крагујевцу – Правног факултета за 2025. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

dividundo међусобно доуњују, јер су обе тужбе биле неопходне за окончање свих односа између ортика.

Кључне речи: *actio communi dividundo*, *actio pro socio*, *societas*, *communio*, *iudicia bonae fidei*.

1. УВОД

Ортаци (*socii*) нису увек стајали у оквирима чистог уговорног односа. Када би у ортаклук уносили ствари ради заједничког пословања, оне би постајале њихова заједничка имовина (*communio*), на којој би имали идеалне уделе у одређеном проценту, у складу са уговором о ортаклуку. Осим што су ортаци, они су у овом случају и сувласници.

Ако би међу ортацима дошло до спора, постављало се питање да ли је потребно подићи тужбу која свој основ има у уговору о ортаклуку (*actio pro socio*), или тужбу којом се развргава сувласничка заједница (*actio communi dividundo*), или је потребно подићи и једну и другу. Осим тога, иако су ове тужбе имале различити основ и циљ, међу њима је постојала конкуренција у погледу одређеног круга потраживања, која су се могла захтевати и једном и другом тужбом.

С обзиром на наведене проблеме, у раду ће се анализирати однос између ове две тужбе у класичном праву и посебно разјаснити конкуренција која може настати међу њима, указаће се на њене границе и показати како је судија обезбеђивао да се у том случају о истој ствари не расправља два пута.

2. ОРТАКЛУК (*SOCIETAS*) КАО ИЗВОР СУВЛАСНИЧКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ (*COMMUNIO*)

Двоје или више лица могло је да простом сагласношћу воља удруже средства ради заједничког обављања једне или више законите делатности у циљу стицања добити. Таквом сагласношћу воља настао би уговор о ортаклуку (*societas*).¹ Како би се постигао

¹ Уговор о ортаклуку је био консенсуални синалгматички уговор *bonae fidei* (Eisner & Horvat 1948, 433).

циљ ортаклука, неопходно је било унети одређене улоге, који су могли да се састоје у новцу, стварима, правима и раду (Gai *Inst.* 3, 149; *D.* 17, 2, 5, 1).

Некада је сврха ортаклука остваривана без уношења било какве имовине, већ искључиво удруженим радом ортака. На пример, двојица наставника граматике су закључили уговор о ортаклуку како би држали часове граматике и међусобно делили добит коју би стекли бавећи се тим послом (*D.* 17, 2, 71 pr.; Drosdowski 1998, 15). У овом случају, наставници граматике су као улог унели свој рад и међу њима постоје искључиво облигациона права.²

Ипак, у великом броју случајева зарад обављања делатности ортаци би уносили одређене ствари, а некада и целокупну своју имовину (*societas omnium bonorum*). Све те ствари које су унете у ортаклук, биле би у сусвојини ортака. До сувласничке заједнице међу ортацима је долазило због чињенице да ортаклук није био правно лице и самим тим није могао имати посебну имовину, која би била одвојена од имовине његових чланова.³

Сама сувласничка заједница умногоме подсећа на ортаклук.⁴ Зато се у изворима посебно истиче да треба разликовати ортаклук од сувласничке заједнице, јер чињеница да нека лица имају одређе-

² Могло је доћи и до комбинације улога, тако што би поједини ортаци уносили новац, ствари или права, а други рад. У Гајевим Институцијама се посебно наглашава да често нечији рад вреди колико и имовина (Gai *Inst.* 3, 149; видети *D.* 17, 2, 29, 1). Владетић ову Гајеву мисао илуструје примером ортаклука који је основан ради обављања занатских послова: „...Новцем појединих ортака купиће се алат, а мајстор уноси своју вештину којом ће се остварити много већа добит него што је вредност самог алата“ (Станковић и Владетић 2025, 352).

³ Уговор о ортаклуку делује само између ортака који су га закључили. У свим пословима са трећим лицима ортак је иступао у своје име, а резултате обављеног посла је морао да пренесе осталим ортацима у складу са њиховим уделитема у ортаклуку (Romac 1988, 369).

⁴ Сувласници су имали право да у складу са величином сопственог удела држе и употребљавају ствар, као и обавезу да то омогуће и осталим сувласницима. Сваки сувласник је могао да захтева од осталих сувласника надокнаду штете, надокнаду трошкова, природне или цивилне плодове које ствар даје итд. Ајзнер и Хорват (*Eisner & Horvat*) правилно истичу да су међусобна права и обавезе сувласника установљене аналогно ортаклуку и да је зато у посткласичном праву сувласничка заједница без ортаклука (*communio incidens*) сврстана у квазиконтракте (Eisner & Horvat 1948, 445).

не ствари у сусвојини није била довољна за постојање ортаклука (D. 17, 2, 31-34). Сувласничка заједница је могла да настане, а да сувласници немају никакве склоности ка формирању ортаклука. На пример, двоје људи заједнички добију одређену ствар на поклон, или заједнички наследе заоставштину, или независно купе од две особе њихове одговарајуће уделе у ортаклуку, а да сами немају намеру да формирају ортаклук, или као што је на пример случај када се ствари различитих власника помешају - *commixtio* и *confusio* (D. 17, 2, 31; D. 6, 1, 3, 2; D. 6, 1, 3, 4; D. 6, 1, 3, 5 пр.; D. 41, 1, 7, 8-9.).

Да би се узело да постоји ортаклук, а не пука сувласничка заједница, кључно је било да постоји заједнички изражена воља за формирање ортаклука од стране ортака (*affectio societatis*), коју је Улпијан (*Ulpianus*) у D. 17, 2, 44 означио као *animus contrahendae societatis* (Drosdowski 1998, 19). Зато ортаклук и јесте консенсуални уговор. На пример, уколико двојица заједнички купују исту ствар, са изричито израженом намером да постану ортаци, они ће постасти ортаци и сувласници (D. 10, 3, 2 пр.), али ако нису изразили вољу да формирају ортаклук, постаће само сувласници (D. 17, 2, 31; D. 17, 2, 33.).

Дакле, сувласничка заједница је могла да постоји сама по себи, без ортаклука, као што је и ортаклук могао да постоји без сувласничке заједнице. Међутим, из ортаклука је најчешће изви-рала сувласничка заједница. Уколико међу ортацима, који су исто-времено и сувласници, настану спорови који се не могу превазићи ван суда, ортаци би имали на располагању *actio pro socio*, која свој основ имала у уговору о ортаклуку и *actio communi dividundo*, која је одобрavana на основу сувласничке заједнице.

3. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ О ОДНОСУ *ACTIO PRO SOCIO* И *ACTIO COMMUNI DIVIDUNDO*

Actio pro socio је била *iudicium bonae fidei*, коју је могао да подигне један ортак против другог ортака, како би наплатио пот-раживања која проистичу из њиховог односа на основу уговора о ортаклуку (Gai *Inst.* 4, 62; D. 17, 2, 52, 1). Постојање ортаклука је услов за примену ове тужбе. Она није била на располагању сув-

ласницима који нису имали закључен ортаклук (*D.* 17, 2, 31-34). У класичном римском праву, *actio pro socio* је доводила до престанка ортаклука (*D.* 17, 2, 63, 10; *D.* 17, 2, 65 pr.), а осуђени је постајао инфаман (*Gai Inst.* 4, 182; *D.* 3, 2, 1).

Основна сврха *actio pro socio* огледала се у томе, да се судским путем захтевају сва потраживања која један ортак има према другом ортаку, а која су настала у вези са њиховим ортаклуком (*D.* 10, 3, 1). Дакле, тужба је била *actio in personam*, јер су предмет спора по овој тужби могла бити сва потраживања која настану поводом ортаклука у доброј вери, као што су надокнада трошкова, надокнада штете, подела добити и уношење обећаних удела (Види: *D.* 17, 2, 52, 2; *D.* 17, 2, 52, 10; *D.* 17, 2, 65, 3; *D.* 17, 2, 73-74; Drosdowski 1998, 35; Eisner & Horvat 1948, 434).

Actio pro socio је допуштана и након престанка ортаклука, под условом да је реч о потраживањима која су настала у време постојања ортаклука. На пример, када је ортаклук престао смрћу једног од ортака, његов наследник није могао наследити положај ортака, али је могао да подигне *actio pro socio* против бивших оставиочевих ортака, како би захтевао потраживања која су настала пре смрти ортака. Такође су и бивши ортаци могли да подигну *actio pro socio* против наследника (*D.* 17, 2, 65, 9; *D.* 17, 2, 63, 8; *D.* 17, 2, 65, 3; *D.* 17, 2, 40).

Међутим, када је ортаклуком формирана сувласничка заједница, *actio pro socio* не би била довољна. Њоме би био разврнут ортаклук, али и даље би остала сувласничка заједница, јер *actio pro socio* у својој формули није имала адјудикацију (*adiudicatio*) на основу које би судија извршио деобу сувласничке заједнице (*adiudicatio*) и на тај начин у потпуности окончао све односе који су произашли из ортаклука. Зато су ортаци требали да подигну *actio communi dividundo* (*D.* 10, 3, 1; *D.* 17, 2, 43).

Тужбу за развргавање сувласничке заједнице (*actio communi dividundo*) је могао да подигне било који сувласник, без обзира да ли је сувласничка заједница проистекла из ортаклука или на неки други начин (*D.* 10, 3, 2 pr.).⁵ Основни циљ

⁵ Једино када је сувласничка заједница настала наслеђивањем, наследници би за њену деобу подизали *actio familiae erciscundae* (*D.* 10, 3, 4 pr.; *I.* 4, 6, 20).

ове тужбе била је деоба сувласничке заједнице.⁶ Стандардни део формуле тужбе *communi dividundo* била је адјудикација (*adiudicatio*), на основу које би судија деобом установио искључиво право својине једном од сувласника када је ствар недељива, или би свим сувласницима досудио у искључиву својину по део ствари који одговара величини њиховог удела, када је ствар дељива. Уколико је сувласничка заједница обухватала више ствари, што је у случају ортаклука најчешће, судија би досуђивао сваку појединачну ствар у искључиву својину појединим сувласницима (Туцаковић 2024, 101–103).

Осим адјудикације, део формуле ове тужбе била је и кондемпнација (*condemnatio*). Кондемпнација је пре свега допуњавала адјудикацију, јер би њоме био осуђен онај сувласник који је деобом добио више, да плати осталима у складу са величином њихових удела. На пример, када би судија досудио роба једном сувласнику, на основу кондемпнације би га истовремено осудио да осталим сувласницима исплати у новцу вредност њихових удела. (*D. 10, 3, 6, 9; D. 10, 3, 19, 3; Veghini 2023, 136*).

Из наведеног произилази да је за развргавање свих односа између ортака који су образовали и сувласничку заједницу неопходно било подићи и *actio pro socio* и *actio communi dividundo*. Прва тужба је била неопходна како би се одлучило о свим потраживањима између ортака, а друга да би се извршила деоба целокупне имовине ортаклука.

Међутим, проблематика у односу ове две тужбе настаје из чињенице да је судија на основу кондемпнације био овлашћен да у оквиру поступка развргавања сувласничке заједнице одлучује о међусобним потраживањима сувласника и осуди ону странку, која треба да плати оно што дугује (*praestationes personales*). Бергер (*Berger*) је исправно приметио да овакве кондемпнације нису у директној вези са деобом, као оне које су допуњавале адјудикацију, већ су се јављале поводом деобе (*Berger 1912, 131*).

⁶ *Actio communi dividundo* је као и *actio pro socio* била *iudicia bonae fidei* (*D. 10, 3, 4, 2; D. 10, 3, 14, 1*).

Дакле, иако је деоба сусвојине била основни циљ *actio communi dividundo*, судија је могао поводом те деобе да одлучи о свим потраживањима ортака – сувласника, која су проистекла из сувласничке заједнице. Према Улпијану, ова потраживања су обухватала надокнаду штете, надокнаду трошкова и расподелу добити (*D. 10, 3, 3, пр.; D. 10, 3, 4, 3; Види I. 4, 17, 4–5.*).⁷

4. КОНКУРЕНЦИЈА ИЗМЕЂУ *ACTIO PRO SOCIO* И *ACTIO COMMUNI DIVIDUNDO*

Из претходног излагања јасно произилази да се *actio pro socio* и *actio communi dividundo* могу преплитати у погледу захтева који се односе на међусобна потраживања ортака. Са једне стране, тачно је да се сва потраживања поводом ортаклука у целини могу захтевати подношењем *actio pro socio*. Уосталом, ова тужба је искључиво због тога и постојала. Међутим, са друге стране, иако се основна сврха због које су ортаци подносили *actio communi dividundo* огледала у развргавању сусвојине на заједничким стварима, овом тужбом су такође могла бити захтевана и међусобна потраживања која су проистекла из сувласничке заједнице (*praestationes personales*).

Сада је потребно прецизније утврдити област у којој се ове две тужбе налазе у конкурентском односу и начин на који се тај конкурентски однос третирао у пракси. У том смислу, веома је значајан Павлов фрагмент *D. 17, 2, 38, 1*, у којем Павле (*Paulus*) наводи Прокулово (*Proculus*) мишљење о овом питању, као и Улпијанов фрагмент *D. 17, 2, 43*:

D. 17, 2, 38, 1. Si tecum societas mihi sit et res ex societate communes, quam impensam in eas fecero quosve fructus ex his rebus ceperis, vel pro socio vel communi dividundo me consecuturum et altera actione alteram tolli proculus ait.

⁷ С обзиром да су се по тужби *communi dividundo* истовремено могла расправљати и стварноправна и облигационоправна питања, ова тужба је имала мешовити карактер, односно сврставана је у *actiones mixtae* (*I. 4, 6, 20*).

[Ако сам са тобом закључио ортаклук и имовина која из њега произилази је заједничка, сваки трошак који сам имао у вези са том имовином, и сваку добит коју си од ње остварио, могу ми бити надокнађени путем тужбе о ортаклуку или тужбе за деобу заједничке имовине; и једна од ових тужби искључује другу. Тако каже Прокул.]

D. 17, 2, 43. Si actum sit communi dividundo, non tollitur pro socio actio, quoniam pro socio et nominum rationem habet et adiudicationem non admittit. sed si postea pro socio agatur, hoc minus ex ea actione consequitur, quam ex prima actione consecutus est.

[Ако је подигнута тужба за деобу заједничке имовине, то не искључује тужбу о ортаклуку, јер потоња тужба узима у обзир уговорне обавезе и не дозвољава адјудикацију. Али ако се накнадно покрене тужба о ортаклуку, износ који тужилац добија том тужбом умањује се за износ који је добио претходном тужбом.]

Наведени фрагменти делују контрадикторно. Према Прокулу, *actio communi dividundo* и *actio pro socio* се међусобно искључују. То значи да ако неко прво подигне *actio communi dividundo*, касније не би могао да подигне *actio pro socio* и обрнуто. Супротно, према Улпијану, ове две тужбе се не искључују. Указана противречност произилази само из пуког језичког тумачења фрагмената, без дубљег разумевања њихове суштине.

Најпре треба приметити да конкуренција између *actio pro socio* и *actio communi dividundo* постоји само у случају ортаклука са сувласничком заједницом. Уколико је реч о ортаклуку без сувласничке заједнице, као што је случај са поменутиим ортаклуком двојице наставника граматике, који је закључен у циљу држања наставе и дељења добити, онда би ортаци имали на располагању само *actio pro socio*.

Конкуренција између *actio pro socio* и *actio communi dividundo* огледала се у могућности ортака да одређени круг потраживања могу захтевати и једном и другом тужбом. Реч је о потраживањима која су проистекла из сувласничке заједнице у оквиру ортаклука. У наведеном Павловом фрагменту се конкретно помињу надокнада трошкова и расподела добити, а осим тога треба додати и надокна-

ду штете коју је ортак причинио на заједничкој ствари (*D.* 10, 3, 3; *D.* 17, 2, 34).

Било би погрешно приписати Прокулу, а посредно и Павлу, који га је цитирао, да је њихово мишљење такво, да је *actio communi dividundo* у целини искључена када је претходно подигнута *actio pro socio*. Којом тужбом би се онда развргнула сувласничка заједница? Обрнуто, ако би се прво подигла *actio communi dividundo* и ако би се узело да је искључено касније коришћење *actio pro socio*, којом тужбом би се захтевала потраживања која немају никаква упоришта у сувласничкој заједници, већ извиру из самог уговора о ортаклуку?

Ове две тужбе се јесу међусобно искључивале, али само делимично (Видети Drosdowski 1998, 165). Потраживања о којима је расправљано у првом поступку, не могу бити расправљана и у другом. То је суштина Прокуловог мишљења. У фрагменту *D.* 17, 2, 38, 1 се искључиво разматрају потраживања која произилазе из сувласничке заједнице. Када Прокул каже да једна од ових тужби искључује другу, јасно је да не мисли да се тужбе у целини међусобно искључују, већ само у погледу потраживања која извиру из сувласничке заједнице.

У складу са тим, Улпијанов фрагмент *D.* 17, 2, 43, не само да није контрадикторан са *D.* 17, 2, 38, 1, већ се природно, кроз конкретан пример, надовезује на Прокулово уопштено мишљење и додатно га објашњава. Наиме, ако су ортаци прво подигли тужбу за развргавање сувласничке заједнице (*actio communi dividundo*), они би касније могли да покрену нов поступак са *actio pro socio*, али у том новом поступку судија не би могао да поново одлучује о потраживањима, о којима је већ расправљано у поступку по *actio communi dividundo*. Имајући то у виду, Улпијан је истакао да се износ који тужилац треба да добије у поступку по *actio pro socio* умањује за износ који је добио у претходном поступку по *actio communi dividundo*.

Како би слика о конкуренцији ове две тужбе била у потпуности јасна, потребно је сагледати и основна процесна правила која ће нам одгонетнути како су изнети принципи из *D.* 17, 2, 38, 1 и *D.* 17, 2, 43 примењивани у пракси, у оквиру формуларног суд-

ског поступка. Суштина јесте у томе, како је обезбеђивано у пракси да у складу са правилом *bis de eadem re ne sit actio* (скраћено: *ne bis in idem*) не дође до двоструког одлучивања у погледу потраживања која су могла бити истакнута, како тужбом *pro socio*, тако и тужбом *communi dividundo*.

У формуларном поступку, правило *ne bis in idem* се примењује од момента литисконтестације (*litis contestatio*) као завршног чина првог дела поступка (*in iure*) пред претором. У случају када се тужбом *in personam* са формулом *in ius concepta* покрене спор на основу закона (*iudicia legitima*),⁸ по самом закону (*ipso iure*) се не може водити спор о истој ствари (Gai Inst. 4, 107). Уколико су сви ови услови испуњени, литисконтестација има консумптивни učinak⁹ и претор је по сили закона у сваком наредном поступку морао већ у првом делу поступка – *in iure* да ускрати поновну тужбу и тиме онемогући нову литисконтестацију (Eisner & Horvat 1948, 581). Међутим, када неки од наведених услова недостаје (нпр. када се покрене поступак на основу овлашћења магистрата – *iudicia imperio continentia*),¹⁰ није постојало ограничење на основу закона да се поново води спор по истој ствари, већ је тужени требало да уложи приговор да је ствар пресуђена – *exceptio rei iudicatae*, или да је ранији спор доведен до самог суђења – *exceptio rei in iudicium deductae* (Gai Inst. 4, 106). У овом случају консумпција не наступа *ipso iure*, већ *ope exceptionis* (Eisner & Horvat, 1948, 581).

Приликом испитивања да ли је нови поступак истоветан са претходним, требало је узети у обзир да ли се нови поступак

⁸ „Парнице засноване на закону (*iudicia legitima*) су оне које настају у граду Риму или унутар првог миљоказа од Рима међу римским грађанима и пред судијом појединцем...“ (Gai Inst. 4, 104).

⁹ У моменту литисконтестације гасе се све облигације које су обухваћене утврђеном формулом, а између тужиоца и туженог је настао нов однос у којем је тужени дужан на основу литисконтестације. Дакле, дошло је до нужне новације – *novatio necessaria* (Gai Inst. 3, 180; За више о томе вид. Станковић и Владетић 2025, 311).

¹⁰ „А парнице засноване на овлашћењу магистрата (*iudicia imperio continentia*) су оне које се обављају пред рекуператорима или пред судијом појединцем, у којима се јавља регресс, било као судија или као странка. У исту категорију спадају и сви спорови који настају ван првог миљоказа од града Рима, било да су међу римским грађанима или странцима...“ (Gai Inst. 4, 105).

покреће поводом истог предмета (*eadem res*), истог основа (*eadem causa*) и између истих странака (*eadem personae*) (D. 44, 2, 27). Уколико не постоји истовешности са ранијим постојањем било које од наведених елемената, онда неће доћи до консумпције ни *ipso iure*, ни *ope exceptionis* (Thomas 1972, 151).

У случају *actio communi dividundo* и *actio pro socio*, истовешност не постоји у основу тужбе (*causa*). *Actio communi dividundo* свој основ има у сусвојини ортака, а *actio pro socio* у закљученом уговору о ортаклуку. Даље, предмет ове две тужбе (*res*) је само делимично истоветан.

Примаран предмет *actio communi dividundo* јесте деоба сусвојине, а поводом њој судија може одлучивати о изражавањима ортака која произилазе из сувласничке заједнице. О томе сведочи и чињеница да у класичном римском праву није могла бити поднета ова тужба зарад најлакше изражавања од стране сувласника, а да се истовремено не изражи и деоба сусвојине.

Предмет *actio pro socio* јесу захтеви у погледу свих потраживања на основу ортаклука, како оних који проистичу из сувласничке заједнице, тако и оних који произилазе непосредно из уговора о ортаклуку. У погледу потраживања, предмет *actio pro socio* је шири у односу на *actio communi dividundo*.

С обзиром на наведено, ако би се прво водио постојањем *actio pro socio*, а затим по *actio communi dividundo*, и обрнуто, ако би се најпре подигла *actio communi dividundo*, а затим *actio pro socio*, не би дошло до консумпције тужбеног захтева ни *ipso iure*, ни *ope exceptionis*. У прилог томе говори и Улпијанов фрагмент D. 17, 2, 43 у којем се на врло експлицитан начин дозвољава покретање новог поступка тужбом *pro socio*, након што је већ завршен поступак деобе међу ортацима у поступку на основу тужбе *actio communi dividundo*.

Супротно томе, Дроздовски (*Drosdowski*) заступа тезу према којој је забрана двоструког одлучивања спровођена применом општих правила о консумпцији *ipso iure* и *ope exceptionis*. Он истиче да би у случају када су испуњени услови у погледу суда (*iudicia legitima*), судија у другом поступку могао по сили закона да искључи сва потраживања која су такође била укључена у *intentio incerta*

прве тужбе (Drosdowski 1998, 182). Он заправо тврди да је могућа делимична *ipso iure* консумпција потраживања (Drosdowski 1998, 166).

Међутим, судија не би могао по сили закона да искључи сва потраживања о којима је решено у првом поступку, јер не би ни био у прилици да суди. Уколико је наступила *ipso iure* консумпција, онда би претор већ у поступку *in iure* забранио вођење поступка, односно не би дозволио да дође до нове *litis contestatio*. Уколико је пак претор могао да разматра постојање сваког појединачног потраживања, како би елиминисао она која су била угашена литисконтестаацијом у претходном поступку, онда се може поставити питање о сврсисходности постојања *praescriptio*.¹¹

Сада треба размотрити ситуацију са *exceptio rei iudicatae*. Уколико би тужени ортак могао да поднесе ваљан приговор да је у поступку по *actio pro socio* већ одлучено пресудом о свим потраживањима ортака, према правилима формуларног поступка, судија

¹¹ *Praescriptio* је стављан на почетку формуле, након именовања судије, како би се ограничило дејство литисконтестације. Гај ово описује на следећи начин: „Наиме, често се дешава да из једне исте облигације нешто треба већ извршити, а нешто треба учинити у будућности, као када смо закључили стипулацију да одређену суму новца исплаћујемо у годишњим или месечним ратама, јер по истеку неких година или месеци за тај период треба да наплатимо новац, а за будуће године, иако се сматра да је закључена пуноважна облигација, не дугује се још никаква чинидба. Ако, дакле, желимо да захтевамо оно што треба платити и да спор доведемо пред судију, а да оставимо непоништене будуће чинидбе из облигације, потребно је да тужимо уз овакву прескрипцију : „Тужи се за оно што је доспело“. У супротном, ако покренемо парницу без ове прескрипције, и употребимо формулу у којој тражимо неодређено, и чији је захтев овако састављен: „Што год се утврди да Нумерије Негидије треба да да или учини Аулу Агерију, цело ћемо потраживање, тј. и оно које доспева у будућности довести пред судију“ (Gai Inst. 4, 131). Уколико је била могућа делимична консумпција *ipso iure* или *ope exceptionis*, зашто би била састављена поменута прескрипција? Ако би се применила теорија Дроздовског, претор би једноставно одбацио поменуто периодично потраживање које је пресуђено у ранијем поступку и одобрио захтев према осталим потраживањима, без постојања било какве прескрипције. Овај цитат из Гајевих Институција најбоље показује немогућност делимичне консумпције. Притом, ваља напоменути да је захтев (*intentio*) и код *actio pro socio* и код *actio communi dividundo* неодређен (*intentio incerta*) (Више о прескрипцији види Станковић и Владетић 2025, 217-218; Eisner & Horvat 1948, 571).

би морао у целини да одбаци тужбу *communi dividundo*. Он није могао да бира које ће захтеве одбацивати, а о којима ће одлучивати, већ би приговор произвео одбацивање тужбе у целини.¹² У овом примеру би приговор за свагда онемогућио поступак деобе и тиме би странкама било укинута право на деобу сусвојине, као неприкосновено право сваког сувласника.

Имајући у виду наведено, делимична консумпција потраживања није била могућа у формуларном поступку. Леви (*Levy*) је са правом истакао да би делимична консумпција довела до превладавања појединачних материјалноправних захтева над тужбом (*actio*), што је страно римском систему. Такав приступ би довео до огромне фрагментације захтева (*intentio*) као дела формуле. (*Levy* 1918, 148). Левијев начин размишљања је у складу са златним принципом римског права, према којем *actio* ствара *obligatio* (*D.* 44, 7, 51; Види Станковић и Владетић 2025, стр. 284).

Иако није долазило до консумпције *ipso iure* и *ope exceptionis*, то не значи да би се могло у новом поступку и по други пут одлучивати о истим потраживањима. На пример, да се два пута осуди тужени да надокнади штету коју је причинио на заједничкој ствари. Ово двоструко одлучивање спречио би судија, користећи своја дискрециона овлашћења (*officio iudicis*), у складу са *bona fides*. То несумњиво произилази из Улпијановог фрагмента *D.* 17, 2, 43, према којем судија треба да умањи износ који тужилац добија тужбом *pro socio* за износ који је добио претходном тужбом – *actio communi dividundo*. (*Thomas* 1972, 160; *Levy* 1918, 150).

5. ЗАКЉУЧАК

Зарад обављања делатности у циљу стицања добити, ортаци су најчешће у ортаклук уносили одређене ствари, а некада и целокупну своју имовину. Све те ствари које су унете у ортаклук, биле би у сусвојини ортака. Када би због насталих спорова желели да развргну све односе који су проистекли из ортаклука, морали су да подигну и *actio pro socio* и *actio communi dividundo*.

¹² Исти принципи су важили и у обрнутом случају, када је прво подигнута *actio communi dividundo*, па затим *actio pro socio*.

Actio pro socio је служила да се расправе сва потраживања која су проистекла како из сувласничке заједнице ортака, тако и непосредно из самог уговора о ортаклуку, док је *actio communi dividundo* била усмерена на деобу сувласничке заједнице. Осим деобе, тужбом *communi dividundo* су могла бити захтевана и међусобна потраживања ортака која свој основ имају у сувласничкој заједници (*praestationes personales*). У погледу ових потраживања долази до конкуренције између ове две тужбе. Овај конкурентски однос није значио да једна тужба искључује примену друге, већ је само требало обезбедити да се о истим потраживањима не расправља два пута.

У класичном римском праву овај проблем није решаван применом правила о консумпцији, већ кроз улогу судије и начело савесности. Судија је водио рачуна о томе шта је већ било предмет одлучивања у претходном судском поступку и у складу са тим је умањивао накнадне захтеве, чиме је спречавао двоструко одлучивање, а истовремено чувао, како целину уговорних права ортака, тако и њихово право на деобу. Управо такво поступање судије илуструје природу односа између ове две тужбе.

Однос између *actio pro socio* и *actio communi dividundo* није однос супротстављања, већ допуњавања, јер је свака имала свој специфичан основ и предмет, односно циљ, а заједно су омогућавале да се сви односи међу ортацима у потпуности и праведно окончају.

ЛИТЕРАТУРА

Beghini, Marta. 2023. *La divisione giudiziale della comunione non ereditaria – Studio sulla funzione dell'adiudicatio*. Roma: Roma Tre Press.

Berger, Adolf. 1912. *Zur Entwicklungsgeschichte der Teilungsklagen im klassischen römischen Recht*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger. *Gai Institutiones* (превео на српски Станојевић Обрад. 1982. *О историјском развоју геодних тужби у класичном Римском праву*. Београд: Нолит).

Drosdowski, Thomas. 1998. *Das Verhältnis von actio pro socio und actio*

communi dividundo im klassischen römischen Recht. Berlin: Duncker & Humblot.

Eisner, Bertold & Horvat, Marijan. 1948. *Rimsko pravo*, Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.

Levy, Ernst. 1918. *Die Konkurrenz der Aktionen und Personen im klassischen römischen Recht*, Bd. 1. Berlin: Vahlen.

Romac, Ante. 1988. *Rimsko pravo*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Pravni fakultet.

Станковић, Емилија и Владетић, Срђан. 2025. *Римско право*, Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу – Правни факултет и Институт за правне и друштвене науке.

Туцаковић, Саша. 2024. „Развргавање сувласничке заједнице на основу *actio communi dividundo*“. У Снежана Соковић (ур.), *Усклађивање правног система Србије са стандардима ЕУ*, књига 12 (стр. 95–104). Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу – Правни факултет и Институт за правне и друштвене науке.

Thomas, Joseph Anthony Charles. 1972. Concurrence of Actions with *Actio Pro Socio*, *Irish Jurist*, 7 (1), pp. 151–160.

Watson, Alan. 1998. *The Digest of Justinian*, Vol. 1–4. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

***. 1912. *Јустинијанове Институције*. Београд: Геца Кон и Архив за правне и друштвене науке (превео Лујо Бакотић).